

Zenon Kołodziejczak

"Śpiewy Alleluja de sanctis w polskich rękopisach przedtrydenckich", Jerzy Pikulik, Warszawa 1995 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 4/1, 207-208

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

córeczkę Jan Kazimierz i Ludwika Maria. Ten zwyczaj poszedł w zapomnienie w czasach saskich, i to tak dokładnie, że gdy w początkach X wieku podczas prac remontowych w klasztorach znajdowano dziecinne trumienki, uznano je za nieprawe dzieci samych zakonnic. Taką właśnie nierzetelnością pisarską popisał się, niestety, Stefan Żeromski w „Syzyfowych pracach”.

Dodatkowym atutem tej publikacji jest podręczny słowniczek zatytułowany dowcipnie a trafnie Słownik pojęć i nazw nie dla każdego oczywistych, w którym zamieszczone są wyjaśnienia kilkudziesięciu pojęć związanych, oczywiście, ze środowiskiem klasztorów żeńskich.

Dzięki wytrwałości i ogromnej pasji s. Małgorzaty Borkowskiej powstała praca, którą bardzo gorąco polecam badaczom np. sztuki, historii, czy dziejów klasztorów, którzy nie znając wewnętrznego mechanizmu życia klasztornego, narażeni są na liczne pomyłki.

Lidia Hanakówna

Jerzy Pi k u l i k. *Śpiewy Alleluja de sanctis w polskich rękopisach przedtrydenckich*, Warszawa 1995, ss. 295.

Czytając liczne publikacje naukowe ks. prof. Jerzego Pikulika, można z pewnym uproszczeniem zauważyć, że koncentrują się one wokół trzech istotnych grup tematycznych. Pierwsza obejmuje te pozycje, które dotyczą gromadzenia i opracowania rękopiśmiennego zasobu kodeksów liturgiczno-muzycznych. Do drugiej można zaliczyć prace, które obejmują wyniki badań nad polską pieśnią religijną. Wreszcie trzecia grupa publikacji obejmuje prace dotyczące problematyki ustalenia układów tekstowo-muzycznych poszczególnych form choralnych na tle oddziaływania europejskich ośrodków intelektualno-kulturowych ze szczególnym wskazaniem rodzimego dorobku.

Prezentowana książka należy do trzeciego nurtu publikacji autora. Tym razem głównym przedmiotem badań stały się śpiewy alleluja o świętych. Już w 1984 r. ukazało się monumentalne dzieło ks. J. Pikulika pt. *Śpiewy Alleluja o Najświętszej Maryi Pannie w polskich gradulach przedtrydenckich (Muzyka religijna w Polsce. Materiały i studia. t. VI)*, w którym autor opublikował 90 tekstów i szereg melodii śpiewów Alleluja wykonywanych na ziemiach polskich przed 1545 r., z których niemal połowę uznał za powstałe na terenie naszego kraju. Nowa książka ks. J. Pikulika stanowi więc kontynuację niezwykle ważnych badań nad stworzeniem najszerszego spektrum średniowiecznej kultury muzyczno-liturgicznej, tym bardziej że autor wykorzystuje imponujący materiał źródłowy, na który składają się 44 kodeksy diecezjalne i zakonne, reprezentujące niemal wszystkie ówczesne ośrodki kościelne w Polsce. Ranga publikacji wzrasta z uwagi na fakt, iż znany muzykolog niemiecki K. H. Schlager, którego przedmiotem zainteresowań były śpiewy Alleluja powstałe przed XVI w., w swych publikacjach, w których obok rękopisów zachodnioeuropejskich uwzględnił wiele kodeksów czeskich i węgierskich nie brał pod uwagę kodeksów polskich.

Praca, która jest studium muzykologicznym, składa się z dwóch części: I *Commune sanctorum* (s. 17 – 101), zawiera 72 wersety ułożone w porządku alfabetycznym od *Adducetur regi virgines post eam* (de virginibus) do *Vos estis qui permansistis* (de apostolis), II *Proprium de sanctis* (s. 103–288), którą rozpoczyna analiza wersetu *Adesto votis Ecclesiae* o św. Florianie, kończy werset *Vox sancti Bartholomei*, który jest 150 utworem tej części. Każdą z analiz poprzedza autor dokładnym wskazaniem rękopiśmiennych źródeł, w których znajdują się poszczególne utwory. W kwestii określenia modalności śpiewów, ks. J. Pikulik będąc autorem licznych prac poświęconych teorii i ewolucji modalnej, uwzględnia najnowsze osiągnięcia w tej

dziejnie, unikając w ten sposób mylnych poglądów pokutujących do dziś w piśmiennictwie polskim, wywodzących się z XIX w.

Następnym etapem jest badania związków melodii z tekstem liturgicznym. Autor zwraca uwagę na wierszowaną formę tekstów, kształt rymowanych współbrzmień, strukturę strofy, następnie zestawia budowę językową utworu z jego melodią, ustalając wartość estetyczną poszczególnych dzieł. Na szczególną uwagę zasługuje ocena procesu adaptacyjnego, w ramach którego do nowych tekstów przystosowano istniejące wcześniej melodie oryginalne. Autor stwierdza, że nie wszystkie adaptacje przeprowadzono w jednakowy sposób. W praktyce znajdują się takie, które respektują budowę formalną oryginalnej kompozycji z niewielkimi zmianami podyktowanymi budową wersyfikacyjną tekstów, oraz utwory, w których melodię oryginalną potraktowano w sposób bardziej swobodny. Ogólnie rzecz ujmując, proces adaptacyjny respektuje zachowanie tonicznego charakteru akcentów gramatycznych. Nie dziwi pedantyczne wręcz podejście ks. J. Pikulika do łączenia charakterystyki muzycznej prezentowanych zabytków z opisem ich struktury językowej, gdyż ta płaszczyzna badań stanowiła ważny odcinek jego drogi naukowej i budzi uzasadnione uznanie filologów, dla których te badania przynoszą nowe spojrzenie na średniowieczne i staropolskie teksty śpiewane.

W zakończeniu książki autor formułuje wnioski, do których upoważnia go przeprowadzona w sposób wnikliwy i rzetelny analiza materiału źródłowego. Wyodrębniona została grupa śpiewów najstarszych powstałych między VIII a XI w., do których należy większość śpiewów *Commune sanctorum* oraz niektóre wersety z *Proprium de sanctis*; dotyczy to utworów poświęconych świętym, których kult istniał już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Przeważająca liczba kompozycji pochodzi z okresu XII – XIV w.

Posługując się przyjętym na terenie badań muzykologii średniowiecznej argumentem „ex silenti” oraz biorąc pod uwagę najstarsze przekazy śpiewów w polskich graduałach, autor uznał za polskie ponad 50 tekstów i 41 melodii. W ich kręgu znalazł się także werset o św. Jadwidze *In Sarepta abiit*, który K.H. Schlager uznał za czeski. Najważniejszymi ośrodkami pielęgnowania twórczości rodzimej były: Kraków, Brzeg, Wrocław, Żagań i Gniezno.

Analiza modalna potwierdziła dotychczasowe ustalenia muzykologów, że najstarsze śpiewy pisane są głównie w charakterystycznym dla Francji modus RE oraz dla Włoch modus SOL. Od XII w. Kompozytorzy coraz częściej stosują modus FA a poszczególne śpiewy nacechowane są coraz liczniej wpływami muzyki ludowej, co można zauważyć w postaci pojawiania się elementów obcych tradycji gregoriańskiej np: większych skoków interwałowych oraz występowania semikadencji na stopniach I i V. Autor zauważa nadto, że w wielu melodiach płaszczyzna autentyczna została rozszerzona o plagalną.

Praca zaopatrzona jest w indeks rzeczowy, który ułatwia korzystanie z tej tak bardzo potrzebnej do dalszych dociekań pozycji. Recenzowana publikacja z pewnością zainteresuje specjalistów wielu dyscyplin, a w szczególności muzykologów i filologów, stanowi także materiał przydatny do zajęć dydaktycznych i seminariów naukowych. Autor przyczynił się nie tylko do wypełnienia kolejnej „białej plamy” w muzykologii średniowiecznej, ale także ze względów merytorycznych i metodologicznych poszerzył zakres narzędzi badawczych.

Ks. Zenon Kołodziejczak